

ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ХУЛІГАНСЬКИМ ДІЯМ, ВЧИНЕНИМ НЕПОВНОЛІТНІМИ

PROBLEMS OF PREVENTION OF THE HULIGAN DISEASES OF MINORS

Козаченко В.В.,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті розглянуті проблемні питання щодо запобігання хуліганським діям, що вчиняються неповнолітніми. Проаналізовано такий вид злочинів, як хуліганство, а саме хуліганство, вчинене дітьми. Звертається увага на проблему хуліганства серед неповнолітніх. Акцентовано увагу на тому, що дослідження цього виду суспільно небезпечних діянь сприятиме більш глибокому пізнанню аналізованого явища, систематизації відповідних знань та удосконаленню заходів запобігання цьому виду правопорушень.

Ключові слова: злочинність неповнолітніх, хуліганство, хуліганські діяння, кримінологічна характеристика, запобігання злочинам.

В статье рассмотрены проблемные вопросы по предотвращению хулиганских действий, совершаемых несовершеннолетними. Проанализирован такой вид преступлений, как хулиганство, а именно хулиганство, совершенное детьми. Обращается внимание на проблему хулиганства среди несовершеннолетних. Акцентировано внимание на том, что исследование этого вида общественно опасных деяний будет способствовать более глубокому познанию анализируемого явления, систематизации соответствующих знаний и совершенствованию мер предотвращения этого вида правонарушений.

Ключевые слова: преступность несовершеннолетних, хулиганство, хулиганские действия, криминалистическая характеристика, предупреждение преступлений.

The prevention of committing hooliganism by children is an objective need of society. The article deals with problematic issues concerning the prevention of acts of hooliganism committed by minors. This type of crime is analyzed as hooliganism, namely hooliganism committed by children. Attention is drawn to the problem of hooliganism among minors. It is emphasized that research of this kind of socially dangerous acts will contribute to a deeper knowledge of the analyzed phenomenon, systematization of relevant knowledge and improvement of measures to prevent this type of offense. The main reason for committing hooligan acts to minors is the unfavorable situation in the family and its negative impact. Hooliganism is one of the most widespread offenses against public order. The hooligan acts, committed by children, is in continuous development and modification. A minor violator of the law is a special, most difficult object of upbringing and re-education. Such a minor is often burdened with already rooted negative thoughts, judgments, negative habits and forms of behavior. Effective prevention of bullying of minors is possible only if preventive measures are carried out by persons who have the proper professional qualities, professional skills and special knowledge when communicating with minors who are prone to commit hooligan acts.

Key words: juvenile delinquency, hooliganism, hooligan acts, criminological characteristic, prevention of crimes.

Протидія злочинності являє собою цілеспрямований комплексний процес, що здійснюється державними органами, господарськими і громадськими організаціями, а також громадськими формуваннями і окремими громадянами. Це є завданням всіх гілок державної влади: законодавчої, виконавчої, судової (ст. 6 Конституції України) [1].

Запобігання вчиненню хуліганству дітьми є об'єктивною потребою суспільства, що будує правову державу. Головний напрям цієї протидії – запобігання злочинності неповнолітніх, усунення причин та умов, що її породжують і сприяють її різноманітним проявам. Тим самим створюються реальні передумови поступового ослаблення суспільної небезпечності злочинів та зменшення масштабів самої злочинності [2, с. 25].

Перед тим, як розкривати причини та проблеми запобігання вчиненню хуліганських діянь неповнолітніми, необхідно охарактеризувати поняття «хуліган» та що під ним розуміється. Походження поняття «хуліган» припускають запозичення з англійської мови самого поняття «hooligan» та його транслітерацію, однак існує версія вітчизняної етимології слова «хуліган». Суть цієї версії полягає у тому, що слово «хуліган» складається з двох частин: давньоруського «хула» та французького «gens» (з фр. – люди). Прізвисько «хуліган» давали в епоху кріпацтва в Російській імперії кріпакам, яких хотіли принизити або скривдити. На території, яку зараз відносять до пострадянського простору, термін «хуліганство» набув широкого вжитку наприкінці XIX – початку XX ст. ст. та використовувався жандармами Російської імперії для визначення групових пограбувань та інших протиправних дій, вчинених групами молоді у вечірній або нічний час [3, с. 118].

Отже, хуліганство неповнолітніх – одна із кримінологічних проблем, яка відбиває основні тенденції злочинності в країні, є індикатором морального здоров'я суспільства і дає змогу спрогнозувати загальні перспективи та мож-

ливі напрямки розвитку злочинних проявів на майбутнє. Цей вид злочинності досить специфічний: з одного боку, він входить у неосяжне поле дитячої делінквентності, а, з другого, – переростає у злочинність молоді та загальнокримінальну злочинність [4, с. 33].

Починаючи з 60-х років XX ст., в Україні кримінологи Київської вищої школи МВС СРСР (нині Національної академії внутрішніх справ) досліджували злочинність неповнолітніх: «Попередження правопорушень неповнолітніх» (1967 р., відп. ред. М. Міхасенко), «Кримінально-правова боротьба з хуліганством» (1971 р., відп. ред. Ф. Лопушанський), «Відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність» (1971 р., відп. ред. І. Лановенко), «Теоретичні проблеми попередження правопорушень неповнолітніх» (1977 р., відп. ред. Ф. Лопушанський).

Значний внесок у дослідження цієї проблеми зробили такі науковці: Ю. Абросімова, В. Афанасьєв, О. Бандурка, В. Василевич, Д. Виговський, В. Голина, О. Джужа, Н. Дубініна, В. Женунтій, Р. Ісаков, Т. Кальченко, І. Карпець, О. Колб, І. Кон, С. Корецький, М. Корчовий, В. Кудрявцева, Н. Кузнецова, І. Лановенко, П. Михайленко, А. Міллер, Г. Мінковський, Г. Осипов, Т. Перепелиця, Г. Пономаренко, О. Ратинова, Ф. Решетнікова, А. Романюк, О. Сахаров, Н. Сущенко, Д. Тичина, О. Хархан та ін.

В. Кудрявцев та В. Лунєв, взявши за основу кримінологічної класифікації злочинів соціальний зміст мотивації злочинної поведінки, поділяють злочини на політичні, корисливі, насильницько-егоїстичні (агресивні), анархічні, легковажні (необережні). Хуліганство в цій системі належить до насильницько-егоїстичних злочинів та є яскравим прикладом агресивної мотивації, яка має відкритий, демонстративний, вкрай егоїстичний характер, пов'язаний з потворним самоствердженням особи, її психічними особливостями та відхиленнями, внутрішніми конфліктами, перенесеними на оточуючих [5, с. 176].

На думку науковців, викладачів, працівників різних закладів, які мають справу з неповнолітніми (служби у справах неповнолітніх, кримінальна міліція у справах неповнолітніх, спеціальні установи для неповнолітніх тощо), основною причиною вчинення хуліганських діянь неповнолітніми є несприятлива обстановка в сім'ї та її негативний вплив. Проблема вчинення неповнолітніми хуліганських діянь далеко не вичерпується неблагополучними родинами, хоча для підлітків, які виростили в них, кримінальний ризик зростає в 4–5 разів, порівняно з однопітками з родин, де немає явних прикладів щоденного антигромадського поведіння.

Унаслідок переходу до ринкової економіки останніми роками спостерігається нестабільність рівня життя більшості сімей в Україні. Найбільш уразливими є багатодітні родини, та сім'ї, в яких нема годувальника, а також ті, в яких працездатні її члени не мають регулярного доходу. Найбільш незахищеними від соціальних потрясінь і вразливими до впливу криміногенних факторів є неповнолітні. Також багато хуліганських дій неповнолітніх пов'язані з тим, що вони відтворюють у громадському місці стереотипи поведіння, до яких звикли в родині, як до норми [4, с. 59].

Найбільш гострою формою відповідальності є кримінальна відповідальність. Вона встановлюється за вчинення злочинної дії або за бездіяльність. А це значить, що особа відповідає в кримінальному порядку лише в тому випадку, якщо вона винна у вчиненні дії, передбачених кримінальним законом. Кримінальна відповідальність, таким чином, є одним зі способів охорони інтересів суспільства і його членів від злочинних посягань. Виражається вона в осуді злочинця від імені держави і в застосуванні до нього судом установленого законом покарання. Відповідно до Кримінального кодексу України (далі – КК України), кримінальній відповідальності підлягають лише особи, яким до вчинення злочину виповнилося 16 років. Як виключення допускається кримінальна відповідальність із 14 років за вчинення окремих, найбільш тяжких злочинів. Таким чином, мінімальний вік щодо кримінальної відповідальності співпадає зі старшим підлітковим і раннім юнацьким віком. Він і є тим віковим порогом, переступивши який, неповнолітній здобуває нову правову якість – стає особою, відповідальною з позицій кримінального закону.

Вважаємо, що хуліганство є одним із найпоширеніших правопорушень, спрямованих проти громадського порядку. Особа, яка вчинила хуліганство, посягає на суспільні відносини, що забезпечують нормальні умови життя людей у різних сферах суспільно корисної діяльності, спокійний відпочинок і часто завдає шкоди особистим інтересам людей, їхньому здоров'ю, власності, навколишньому середовищу тощо. А неповнолітній порушник закону – особливий, найбільш важкий об'єкт виховання та перевиховання. Такий неповнолітній найчастіше обтяжений уже вкоріненими негативними поглядами, судженнями, негативними звичками та формами поведінки. Зазвичай він грубо протидіє позитивному впливу, зводячи між собою та вихователем психологічний бар'єр недовіри, відчуження і навіть ворожості. Зруйнувати цей бар'єр – значить створити позитивні передумови для подальшого психологічного впливу. Виправлення та перевиховання – творчий процес цілеспрямованого позитивного впливу на розум, волю та почуття неповнолітнього. Застосування тих самих прийомів, методів, шаблонів, що й до дорослих правопорушників, неприпустимі і можуть нанести тільки шкоду. Підлітковий вік визначають як перехідний. Це не випадково, тому що підліток – людина, яка перебуває в стані переходу від дитинства до дорослості, від незрілості до зрілості. Тому в її поведінці виявляється суперечливість і нестійкість, різкі коливання від наївно-дитячих вчинків до серйозно мотивованих дій. Звідси її особлива схильність

до різного роду впливів, у т. ч. й таких, які повертають із правильного шляху й служать причиною серйозних помилок і відхилень від суспільної моралі, призводять до моральних зривів і падінь особистості.

Характерно (але не обов'язково), що порушник самотній. Типова поведінка включає хуліганство, непомірне вимагання або напад із застосуванням насильства; надмірну неслухняність, грубість, індивідуалізм і опір авторитетам; тяжкі спалахи гніву і неконтрольованої люті, руйнування майна, підпали і жорсткість до інших дітей та тварин. Проте деякі самотні діти можуть залучатись до групи правопорушників.

Часто передзлочинна поведінка потерпілого провокує і хуліганські дії з боку злочинця. Це може виявитись як у діях образливого характеру (наприклад, словесна образа підлітка, приниження його честі та гідності), так і в правомірних зауваженнях щодо його поведінки. Прикладом може бути ситуація, коли неповнолітній Д. умовляв свого однокласника З. здійснити крадіжку, а гроші витратити на придбання наркотичних речовин. Після того, як З. відмовився та став погрожувати розповісти про це дорослим, Д. кухонним ножом наніс йому тяжкі тілесні ушкодження [6, с. 99].

Згідно ст. 296 КК України кримінально караним хуліганством визнається таке умисне грубе порушення громадського порядку, яке вчинене з мотивів явної неповаги до суспільства і супроводжувалось особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Громадський порядок представляє собою систему правил та норм поведінки, які регулюються законом, або усталеними традиціями та звичаями.

На нашу думку, основними мотивами здійснення хуліганських діянь дітьми є:

- бажання привернути до себе увагу;
- довести, насамперед, собі, а також оточуючим свою сміливість, силу;
- втрата контролю над своєю поведінкою через знаходження у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння.

Значні зміни відбуваються в злочинному середовищі серед неповнолітніх. Стан підліткової злочинності викликає занепокоєність та зумовлює необхідність пошуку нових засобів для її попередження, життя додаткових заходів з боку державних органів і громадськості, які б сприяли поступовому зменшенню злочинних проявів у середовищі неповнолітніх. Серед загальних заходів профілактики зазначених явищ важливе місце посідає процесуальна діяльність органів розслідування, прокуратури і суду, що здійснюють провадження у кримінальних справах про злочини неповнолітніх. У цій роботі необхідно значно підвищити якість розслідування і судового розгляду зазначеної категорії кримінальних справ.

Отже, хуліганство як вид протиправного діяння небезпечно для суспільства тим, що на ґрунті хуліганства скоюється ряд інших, більш тяжких злочинів [7, с. 368]. Злочинність неповнолітніх – це серйозна проблема, оскільки суб'єктами вчинених злочинів є неповнолітні – по суті, діти, які лише починають своє доросле життя.

Рівень вчинення хуліганства дітьми може пояснюватись тим, що в підлітковому віці ще не повністю сформована особистість і не набуто необхідний життєвий досвід; неповнолітні схильні до імпульсивних та необдуманих вчинків, легко піддаються негативному впливу з боку інших осіб (особливо дорослих), нерідко вживають алкогольні напої та наркотичні засоби, не мають бажання займатись суспільно корисною працею, через що зростає вірогідність перетворення їх на потенційних злочинців. Наведені обставини можуть свідчити і про такі соціальні проблеми, як низький рівень вихованості та моральної зрілості і неорганізованість дозвілля [8, с. 110].

Отже, вирішення надзвичайно актуальних у цьому віці завдань – самоствердитися, подолати соціальну відчуженість – відбувається найлегшим і найшвидшим у реаліза-

ції насильницьким шляхом, в основі якого лежать ворожість і фрустрація.

Необхідно зазначити, що у суддів виникають також труднощі при призначенні виду та міри кримінального покарання за ч. 1 ст. 296 КК України неповнолітнім особам, які вчинили зазначений вид злочину у віці від 14 до 16 років. Відповідно до ч. 1 ст. 296 КК України, хуліганство карається штрафом або арештом, або обмеженням волі. Але штраф застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. Таких неповнолітніх практично немає, тому що приймають на роботу за трудовим договором, як виняток, осіб, яким виповнилося 15 років і у віці до 16 років за згодою одного з батьків. Призначаючи зазначену міру покарання до неповнолітніх, суди не завжди з'ясовують, який їх майновий стан, чи мають вони самостійний дохід або власні кошти і майно. Згідно зі ст. 101 КК України, арешт може застосовуватися лише до неповнолітнього, який на момент постановлення вироку досяг 16 років. Обмеження волі до неповнолітніх взагалі не застосовується (ст. 61 КК України). При призначенні покарання неповнолітнім судам слід дотримуватися принципу індивідуалізації, за наявності підстав розглядати можливість звільнення неповнолітніх від покарання з випробуванням, застосування до них примусових заходів виховного характеру тощо. Тому застосування такого виду покарання є обмеженим [9].

Суди при доведенні факту вчинення хуліганства не завжди визначають зміст та ознаки «грубого порушення» громадського порядку, іноді лише цитують наведене визначення, не розкриваючи ознак хуліганства. Такий підхід зумовлений тим, що поняття «грубе» є оціночною категорією, тобто не конкретизованою в законі. Але слід мати на увазі, що саме порушення громадського порядку ще не свідчить про вчинення кримінально караного хуліганства [10].

Зміст грубого порушення громадського порядку слід визначати з урахуванням характеру хуліганських дій, їх наслідків, місця і тривалості їх вчинення, кількості потерпілих, їх віку, стану здоров'я, суттєвості порушення їх інтересів, або інтересів підприємств, установ, організацій. Аналіз цих обставин враховується і при з'ясуванні наявності особливої зухвалості або виняткового цинізму, що є основними і обов'язковими показниками грубого порушення громадського порядку. Для кваліфікації вчиненого хуліганства за ч. 1 ст. 296 КК України достатньо наявності в діях винної особи однієї з цих ознак – особливої зухвалості або виняткового цинізму.

У п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 р. № 10 «Про судову практику у справах про хуліганство» роз'яснено, що, вирішуючи питання про кваліфікацію дій винних осіб, які під час вчинення хуліганських дій вчинили й інші злочини, передбачені різними

статтями КК України, а також коли хуліганські дії містять ознаки, передбачені різними частинами ст. 296 цього Кодексу, за наявності реальної сукупності злочинів судам належить виходити із положень, встановлених у ст. 33 КК України.

Отже, хуліганство, вчинене дітьми, перебуває в безперервному розвитку та видозмінненні. За всієї важливості показників слід зазначити, що вивчення самих лише цих показників не дає змоги скласти всеосяжного уявлення про вчинення хуліганських діянь дітьми, адже рівень та структура за ст. 296 КК України деякою мірою характеризує стан хуліганства неповнолітніх на певний часовий момент.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що найнебезпечніший вік для молоді – це 14–16 років, оскільки саме в цьому віці більша частина молоді опиняється беззахисною перед впливом злочинності (а саме вчинення хуліганських діянь) і може заглибитися у світ кримінальних відносин, де панують кримінальні традиції, і піддається впливу різноманітних спокус. Зростанню криміногенної активності неповнолітніх сприяє жорсткість звичаїв у суспільстві, у т. ч. в молодіжному середовищі, в якому кожний намагається вибороти своє «місце під сонцем», посилення тенденції правового нігілізму та зневаження закону, формування установки на вирішення життєвих проблем з позиції сили, відсутність ефективної системи правової освіти та захисту, недостатня результативність профілактичної роботи органів внутрішніх справ та ін. [4, с. 53].

Підсумовуючи особливості хуліганських діянь, вчинених неповнолітніми, слід наголосити на тому, що, як правило, найтяжчі злочини вчиняють представники соціально неблагополучного середовища підлітків. Це середовище становлять вихідці із соціально занедбаних сімей, вихованці шкіл-інтернатів, а також діти без належного піклування і догляду. Неприйняття і відсторонення з боку соціуму породжують дезидентифікацію і ворожо-агресивне сприйняття соціальної реальності підлітками аналізованої категорії.

Вважаємо, що необхідність виокремлення як самостійного кримінологічного дослідження методики запобігання хуліганству неповнолітніх в окрему групу зумовлена, зокрема, важливістю й масштабністю завдань з охорони життя та здоров'я молодого покоління та формування у зв'язку з цим державної політики щодо захисту прав та законних інтересів дітей і підлітків як самостійного напрямку діяльності державних органів та суспільства загалом.

Отже, ефективне запобігання хуліганству неповнолітніх можливе лише за умов здійснення профілактичних заходів особами, які мають належні професійні якості, професійні навички та спеціальні знання під час спілкування з неповнолітніми, схильними до вчинення хуліганських діянь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навчальний посібник / В. В. Голіна. – Х. : Національна юридична академія України, 2011. – 120 с.
3. Терещенко І. І. Особливості прояву субкультури хуліганів / І. І. Терещенко, В. О. Островий // Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право. – К., 2011. – № 3. – С. 188–122.
4. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті : досвід конкретно-соціологічного дослідження / під. ред. В. В. Голіна, В. П. Ємельянова. – Х. : Право, 2006. – 292 с.
5. Корольчук В. В. Актуальні проблеми запобігання злочинам неповнолітніх / В. В. Корольчук // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 176–182.
6. Мойсеева О. Віктимність неповнолітніх як психолого-правова проблема / О. Мойсеева // Право України. – 2000. – № 7. – С. 99–100.
7. Усова А. В. Актуальні питання щодо кваліфікації хуліганства / А. В. Усова // Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 5–7 червня 2014 року) / Ред. кол. : В. С. Венедіктов, А. М. Куліш, М. М. Бурбика ; За ред. : В. С. Венедіктова, А. М. Куліша. – Суми : СумДУ, 2014. – С. 365–369.
8. Артюхова В. В. Хуліганство : характеристика за кримінально-правовими та кримінологічними критеріями / В. В. Артюхова // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2016. – № 6(33). – С. 103–115.
9. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/9A539844EB54F3EBC2257B7C0037FDFF](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/9A539844EB54F3EBC2257B7C0037FDFF)
10. Розгляд судами кримінальних справ про хуліганство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsen.nsf/0/F5833DE7E88EA4ECC2257293002E063B?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=F5833DE7E88EA4ECC225729302E063B&Count=500&>